24 סיון 5785 / 20 יוני 2025

פֿון ה. איון מ̇יטלער, פֿינלאנד

צו ,

פֿריד 2025 / 5785

געערטער הער,

דער פֿריד-פּראָצעס צווישן יִשׂרָאֵל און פאלעסטינער איז טויט, פֿאר צוויי גרונדן:

- יִשׂרָאֵל שטרענג אָפּזאָגט יעדע מעגלעכ̄קייט אז מ̇זרָח̇ יְרוּשָׁלַיִם קען זיין טייל פֿון דעם שטאט פאלעסטינע. דעם כ̄אסוס בעלִי אליין האָט רוינירט אלע ביזא-העריקע פֿריד-פּראָצעסן, און וואָלט רוינירן יעדע צוקונפֿטיגע פֿריד-פּראָצעס.
- יִשׂרָאֵל האָט אַנעקסירט לאנד ווייטער פֿון די 1967 גרענעצן, און פלאנירט צו אַנעקסירן נאָך̄ מער לאנד, אָן קיין כיוון צו באָטן אזעלכ̄ע אנדערע טעריִטאָריעס אין אויסטויש, וועלכ̄ע די פאלעסטי-נער וואָלטן ערנסט באטראכ̄טן ווי אזוי ווערטפֿול ווי די פֿארלירטע טעריִטאָריעס. אויך̄ דעם כ̄אסוס בעלִי איז שטערונג צו פֿריד.

דער טעמפל-בארג אין יְרוּשָׁלַיִם איז אויך̄ צייט-באָמבע. אויב דער טעמפל-בארג וועט נישט ווערן צעטיילט צווישן איסלאם און יידיש-קייט אין פֿרידלעכ̄ע פֿארהאנדלונגען, די איצטיקע אָדער צוקונפֿטיגע רע-גירונג פֿון יִשׂרָאֵל קען ענדלעך̄ טאָן דאָס זעלבע וואָס יִשׂרָאֵל טוט מיטן לאנד אלגעמיין: נעמט נאָר דעם בעסטן טייל פֿאר יידן, אָן זאָרגן ווי בייז מוסולמענער וועלן זיין דערפֿאר.

אין דעם דאָקומענט פּרוביר איך̄ צו פֿאָרשטעלן לייזונג צו יעדן פֿון די פּראָבלעמען.

מ̇יט גרויס אכ̄טונג, איון מ̇יטלער

24 siw̄n 5785 / 20 yuni 2025

Fun h. Iọn Mittler, Finland

Źu ,

FRID 5785 / 2025

Geerter her,

Der frid-proźes źwišn Ĭśraẹl un palestiner iz toyt, far zwey grundn:

- Ĭśraẹl štreng opzogt yede meglechkayt az Mi̇zreḫ Yė̆rušalaym ken zayn teyl fun dem štat Palestine. Dem casus belli aleyn hot ruinirt ale bizaherike frid-proźesn, un wolt ruinirn yede źukunftige frid-proźes.
- Ĭśraẹl hot anneksirt land wayter fun di 1967 greneźn, un planirt źu anneksirn noch mer land, on keyn ḱiwn źu botn azelche andere territories in oystoyš, welche di palestiner woltn ernst batrachtn wi azoy wertful wi di farlirte territories. Oych dem casus belli iz šterung źu frid.

Der Templ-Barg in Yė̆rušalaym iz oych źayt-bombe. Oyb der Templ-Barg wet ništ wern źeteylt źwišn islam un yidiškayt in fridleche farhandlungen, di iźtike oder źukunftige regirung fun Ĭśraẹl ken endlech ton dos zelbe wos Ĭśraẹl tut mitn land algemeyn: nemt nor dem bestn teyl far yidn, on zorgn wi beyz musulmener weln zayn derfar.

In dem dokument prubir ich źu foršteln leyzung źu yedn fun di problemen.

Mit groys achtung, Iọn Mittler

24 [illegible] 5785 / 20 [illegible] 2025

[illegible] ,

פֿריד 2025 / 5785

[illegible]

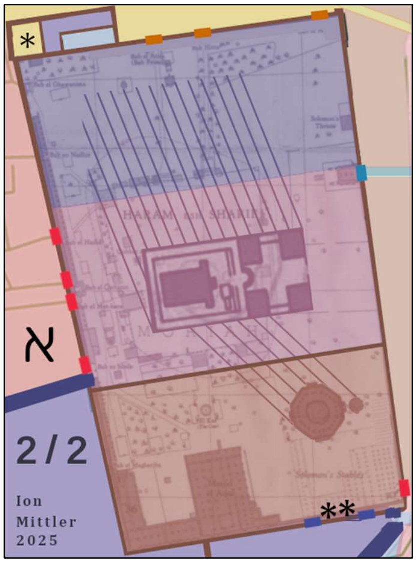

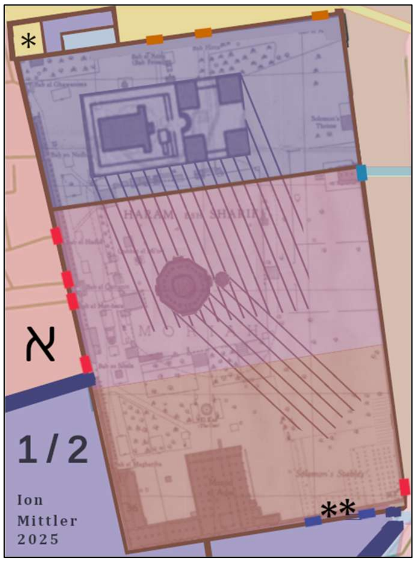

ווי צו צעטיילן דעם טעמפּל-באַרג

Wi źu źeteyln dem Templ-Barg

[illegible]

מעגלעכע לייזונג א: פֿאָרפּלאַנטע צעטיילונג

קופּאָל פֿון דעם שטיין און דער יידישער טעמפּל רירן זיך אויף רעלסן.

* קרעפּאָסט אַנטאָניאַ (רעקאָנסטרויִרט).
** אָבסערוויר-פּלאַטפֿאָרמע צו דרום.

[illegible]

[illegible]

Megleche leyzung A: Forplante źeteylung

Kupol fun dem Šteyn un der yidišer Templ rirn zich oyf relsn.

* Krepost Antonia (rekonstruirt).
** Obserwir-platforme źu darẽm.

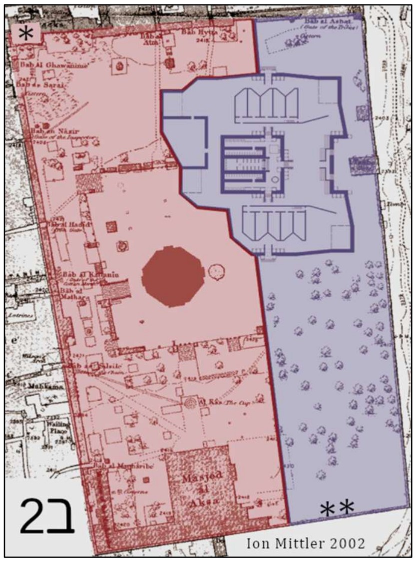

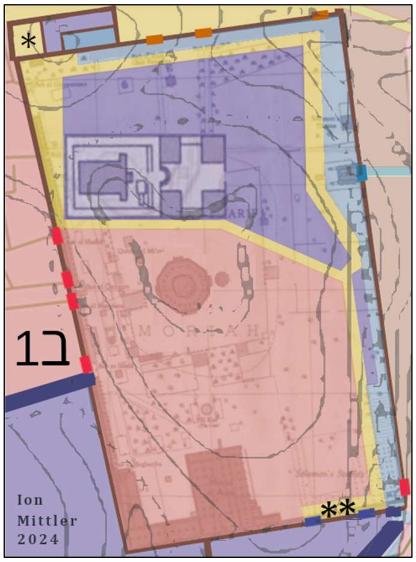

מעגלעכע לייזונג ב: שטענדיקע צעטיילונג

ב1: ”נאָרדלעכע שטעלונג“ לויט אָשר סעליג קאָופֿמאַן (1925 – 2015). הויף-פּלאַן פֿון איון מיטלער 2024. צווייטע שטאָק פֿון די פּאָרטיקאָ איז פֿאַר קריסטן און געלעגנטלעכע באַזוכער.

ב2: אַנדערע וואַריאַנט פֿון די ”נאָרדלעכע שטעלונג“.

[illegible]

[illegible]

Megleche leyzung B: Štendike źeteylung

B1: “Nordleche štelung” loyt Ɑšẹr Selig Kaufman (1925 – 2015). Hoyf-plan fun Iọn Mittler 2024. Źweyte štok fun di portiko iz far kristn un gelegntleche bazucher.

B2: Andere wariant fun di “nordleche štelung”.

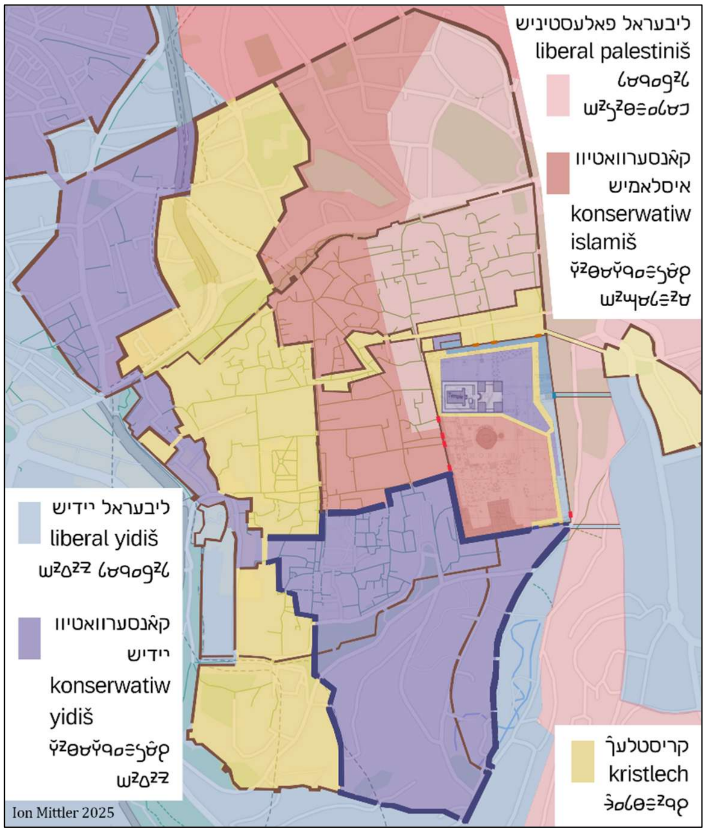

ווי צו צעטיילן מעטראָפּאָליטאנע יְהוּדָה

אין מאָדערנער יִשׂרָאֵלדיקער פּאָליטיק "יְרוּשָׁלַיִם" איז געגנט וואָס דעקט 126 קמ². אין תְּנַ"ך "יְרוּשָׁלַיִם" איז 300 – 2000 מאָל קלענער (תָּלוּי אויף דעם צייט-מֶשֶׁך), קיינמאָל פֿיל גרעסער ווי דער 0.4 קמ² דיסטריקט, וואָס איז ארום-גערינגלט מיט דיקער בלויער ליניע אין דעם מאפּע.

די "יְרוּשָׁלַיִם" פֿון תְּנַ"ך איז נישט קיין שטערונג צו פֿריד. עס קען זיין "אומגעטיילט און יידיש" און תּוֹרָה-געטריי, מיט לאנד-פֿארבינדונג צו מֵאָה שְׁעָרים.

"יְרוּשָׁלַיִם" אלס 300 מאָל גרעסערע פּראָדוקט פֿון מאָדערנער יידישער פֿאנטאזיע איז שטערונג צו פֿריד, וואָס מוז ווערן צעטיילט גערעכט צווישן יידן, פאלעסטינער און קריסטן. יידן מוזן מאכן מער ערנסטע ביישטייער צו פֿריד אין יְרוּשָׁלַיִם ווי שפּייען אויף קריסטן, און פּרובירן צו נעמען דעם ארמענישן קווארטל פֿון דער קריסטלעכער געמיינדע, וואָס האָט דאָרט געלעבט 1600 יאָר.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Wi źu źeteyln Metropolitane Yėhudėh

In moderner ĭśraẹldiker politik "Yėrušalaĭm" iz gegnt wos dekt 126 km^2. In Tėnȧch "Yėrušalaĭm" iz 300 – 2000 mol klener (talẽy oyf dem źeyt-mėšėch), keynmol fil greser wi der 0.4 km^2 distrikt, wos iz arum-geringlt mit diker bloyer linie in dem mappe.

Di "Yėrušalaĭm" fun Tėnȧch iz ništ keyn šterung źu frid. Es ken zayn "umgeteylt un yidiš" un Tōrėh-getray, mit land-farbindung źu Mẹah Ŝėȧrim.

"Yėrušalaĭm" als 300 mol gresere produkt fun moderner yidišer fantazie iz šterung źu frid, wos muz wern źeteilt gerecht źwišn yidn, palestiner un kristn. Yidn muzn machn mer ernste bayštayer źu frid in Yėrušalaym wi špayen oyf kristn, un prubirn źu nemen dem Armenišn Qwartl fun der kristlecher gemeynde, wos hot dort gelebt 1600 yor.

ꖶᘚᐃ ᓴᒪᶻᶻᘓᓂ⧧ Ɏ⧧ ᶻll ᐅᓴᘚᒣ ᓂᑭᶻᒪᶻᶻꖶ

Wi źu źeteyln dos Heylike Land

ווי צו צעטיילן דאָס הייליקע לאַנד

ᑲᓂᓴᘚᶻ⧧ᶻᐃᘓᘓᓀ ᓴᓂᓴᓂ⌶ ᓀᓂᓴᓂᑲᑐ-ᐃᶻᓀᑭ ᓀᘚᶻ ᓴɎᑐ ᓴ⧧ᓂᓴᓂᓀᒣ ᶻᐃ ᑐɎᘓ ᓀᓀᶻꖶɎᑭᘚᑐ ,ꖶᓂᶻ⧧ᘓᑭᶻᑐᶻᐃᘚᘓ ᓂᑐᓂᑲᓀᓂ ᓀᶻᘓ ,1967 ᑲᘓᘓ ᓂᔦᘓᘓ ᑐᓀɎᐃ ᓀᓀᐃᐃᘚᑐᓂᒣ ᓴᓂᓴᓂ⌶ ꖶᘚᗋ -ꖶᓂᑲᘓ ᶻᐃ ᑐᓀɎᐃ ᓴᑐᓀᘓᗋᓂᒣᑐᘚ ᓴɎᘓ ᓀᘚᶻ ᓴɎᑐ ᓴ⧧ᓂᓴᓂᓀᒣ ᶻᐃ ᘓᶻɎᘓ .ᓀᓂᓴᶻᓀ ᓀᘓᓀᓀᶻᓀᑐᓂ⧧ᑭᘓ ᓴᘚᗋᓂᒣ ᓴᓀᑲᘚᗋ 1967 -ᓀᓀᐃ ᓴᶻɎᘓ ᓀᑲᘚᗋ ᐃᶻᓀᑭ ,ᑲᔦᘓᘓ ᓀᘓᑐ ᓀᓂᑭᶻᑲᐃᓴᓂ⧧ᓀᘚᶻ ,ᓴᓀᘚᗋᓂᒣ ᓀᑐᶻᶻᓀᒣ .ᑭᶻᓀɎ⧧

Frid-plener zenen tradiźionel fokusirt oyf di greneźn fun yor 1967, mit etleche modifikaźies, wos zenen gefodert durch Ĭśrɑẹl un opgewarfn durch di palestiner. Oyb di greneźn fun yor 1967 woltn gewen akźeptirbar far Ĭśrɑẹl, frid wolt šoyn dergreycht geworn, yorźendliker źurik.

פֿריד-פּלענער זענען טראַדיציאָנעל פֿאָקוסירט אויף די גרענעצן פֿון יאָר 1967, מיט עטלעכע מאָדיפֿיקאַציעס, וואָס זענען געפֿאָדערט דורך יִשׂרָאֵל און אָפּגעוואָרפֿן דורך די פּאַלעסטינער. אויב די גרענעצן פֿון יאָר 1967 וואָלטן געווען אַקצעפּטירבאַר פֿאַר יִשׂרָאֵל, פֿריד וואָלט שוין דערגרייכט געוואָרן, יאָרצענדליקער צוריק.

ᓴᓀᶻᑲᘚᓀᓀᓴᘚᑭ ᓴᑲᶻᗋ ᓴᐃᶻᶻ ᓂ⌶ᓂᶻᒣᶻᑲᓂᒣ ᶻᗋ ᒣᓂᓀᑭ ᑭᘚᑭ ᓴᶻᘓ ᓀᓂᓀᓀᓂ ᓂᑐᑲᓂ⌶ᘓ ᓂᓀᑲᐃ .ᘓᓘᶻᑲᶻᶻ ᓴɎᘓ ᑲᐃ xᶻᘓ ,ᓴɎᓀᑭᑭ ᶻᐃ ꖶᘚᗋᓀᘓᑐ ᖷᓂᖷ ᶻᐃ ⌶ᶻᘓ ᓂᓀᑐᶻᗯᓂᒣ ᓴᓂᓴᓂ⌶ 1967 ᓀᘚᶻ ᓴɎᑐ ᓴ⧧ᓂᓴᓂᓀᒣ

Religieze yidn wiln kontrolirn azelche erter in Mảảrėv Breg wi Ḫėbrōn, Bẹyṯ Ẹl un Šilỏh. Alte gešichte iz di sibbėh farwos di greneźn fun yor 1967 zenen

רעליגיעזע ייִדן ווילן קאָנטראָלירן אַזעלכע ערטער אין מַעֲרָבֿ ברעג ווי חֶברון, בֵּית אֵל און שילֹה. אַלטע געשיכטע איז די סיבה פֿאַרוואָס די גרענעצן פֿון יאָר 1967 זענען

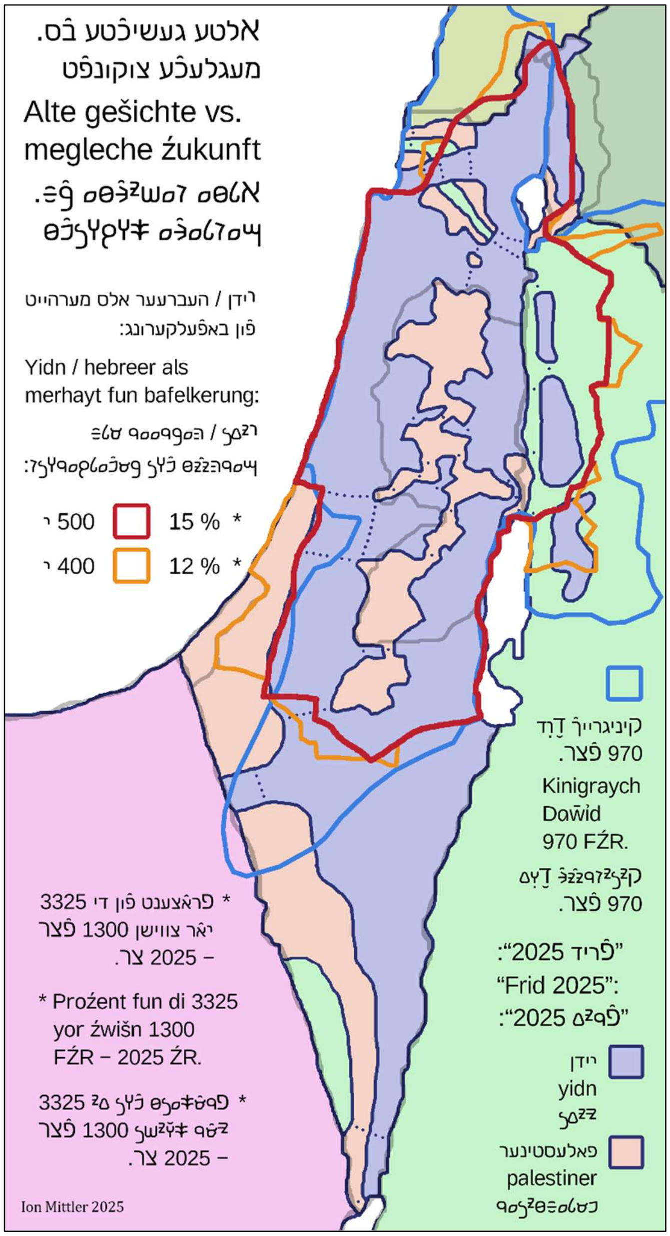

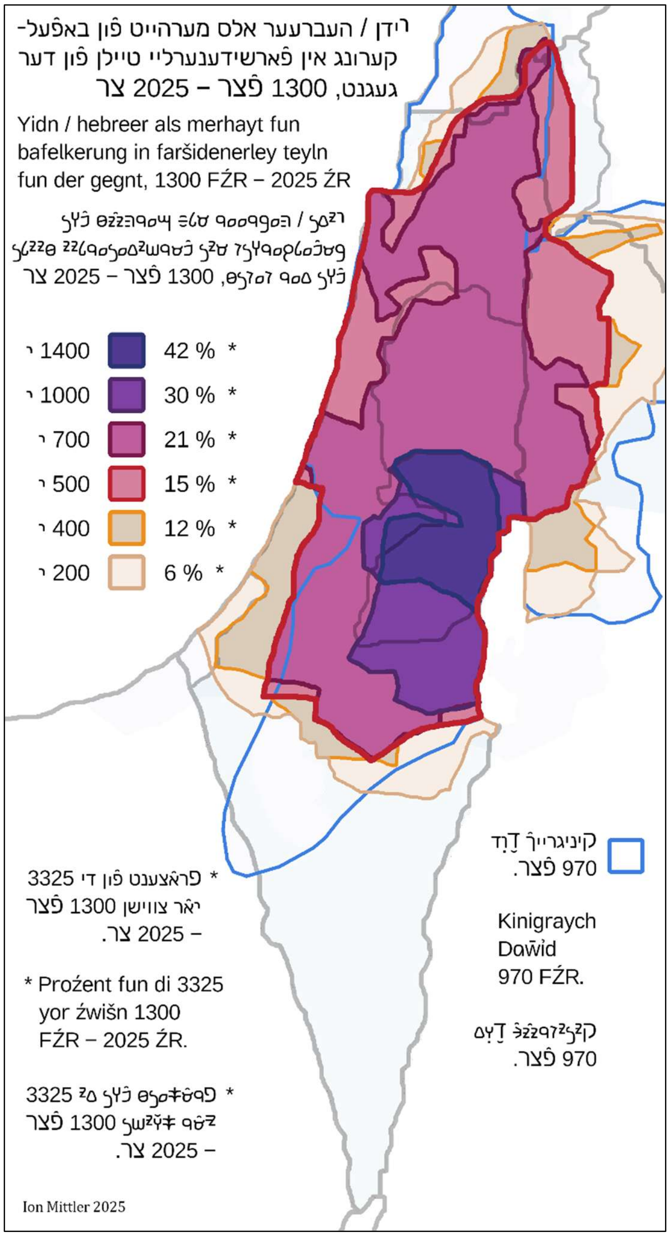

ništ akźeptirbar far Ĭśraẹl. Ober oyb gešichte iz di sibbėh far epes, farwos kontrolirt Ĭśraẹl mi̇dbėr Nėġėb, un farwos planirt Ĭśraẹl źu traybn di palestiner fun Ġaźah? (“Aropnem ništ keyn greneź-šteyn [zint źayt] fun eybikayt, wos ayere owes hobn gemacht.” Mi̇šlé Šlȯmėh 22:28.) Es iz ništ historiš far yidn źu kontrolirn di erter, wi men ken zen in di mappes. Un farwos iz yidiše gešichte wichtiker wi palestiniše gešichte?

נישט אקצעפטירבאר פֿאר יִשׂרָאֵל. אָבער אויב געשיכֿטע איז די סיבָּה פֿאר עפעס, פֿארוואָס קאָנטראָלירט יִשׂרָאֵל מִדבָּר נֶגֶב, און פֿארוואָס פלאנירט יִשׂרָאֵל צו טרייבן די פא־לעסטינער פֿון עַזָה? (”אראָפּנעם נישט קיין גרענעץ-שטיין [זינט צייט] פֿון אייביקייט, וואָס אייערע אָוועס האָבן געמאכֿט.“ מִשלֵי שלֹמֹה 22 פסוק 28.) עס איז נישט היסטאָריש פֿאר יידן צו קאָנטראָלירן די ערטער, ווי מען קען זען אין די מאפּעס. און פֿארוואָס איז יידישע געשיכֿטע וויכֿטיקער ווי פאלעסטינישע געשיכֿטע?

Yidn hobn gern źutrit źum Roytn Yam, azoy zey wiln haltn Ẹylaṭ un mi̇dbėr Nėġėb — ništ keyn ḥilēk oyb dos iz historiš oder ništ. Źiŏnistn baźien zich źu gešichte wen es past zey, un ignorirn gešichte wen es past zey. Der frid-plan, wos ich štel for, iz oych ništ bazirt reyn oyf gešichte. Es iz kompromis, wos kombinirt di beste aspektn fun di zwey wertn (gešichte un moderne naźionale interesn), un wos iz azoy gut wi meglech far alemen. (Frid-foršlogn forgeštelt durch Ĭśraẹl oder USA flegn zayn oysgeźeychnt far yidn, un antoišndik far yedn andern. Aza štelung wet keynmol ništ firn źu frid.)

יידן האָבן גערן צוטריט צום רויטן יַם, אזוי זיי ווילן האלטן אֵילַת און מִדבָּר נֶגֶב — נישט קיין חילוּק אויב דאָס איז היסטאָריש אָדער נישט. צִיוניסטן באציען זיך צו געשיכֿטע ווען עס פאסט זיי, און איגנאָרירן געשיכֿטע ווען עס פאסט זיי. דער פֿריד פלאן, וואָס איך שטעל פֿאָר, איז אויך נישט באזירט ריין אויף געשיכֿטע. עס איז קאָמפּראָמיס, וואָס קאָמבינירט די בעסטע אס־פעקטן פֿון די צוויי ווערטן (געשיכֿ־טע און מאָדערנע נאציאָנאלע אינ־טערעסן), און וואָס איז אזוי גוט ווי מעגלעך פֿאר אלעמען. (פֿריד-פֿאָר־שלאָגן פֿאָרגעשטעלט דורך יִשׂרָאֵל אָדער USA פֿלעגן זיין אויסגע־צייכֿנט פֿאר יידן, און אנטוישנדיק פֿאר יעדן אנדערן. אזא שטעלונג וועט קיינמאָל נישט פֿירן צו פֿריד.)

Der plan “Frid 2025” opfert źu Ĭśraẹl baqwemen un roymikn źutrit źu yedn wichtikn altn yidišn ort. Oych in mȧȧrėvdikn Yordanie. Dos zol machn dem plan interesant far religieze yidn, ašėr tradiźionel zenen faẏerleche kegner fun yedn frid-opmach.

דער פלאן ”פֿריד 2025“ אָפּפֿערט צו יִשׂרָאֵל באקוועמען און רוימיקן צוטריט צו יעדן וויכֿטיקן אלטן יידישן אָרט. אויך אין מַעֲרָבֿדיקן יאָרדאניע. דאָס זאָל מאכֿן דעם פלאן אינטערעסאנט פֿאר רעליגיעזע יידן, אשֶר טראדיציאָנעל זענען פֿייערלעכֿע קעגנער פֿון יעדן פֿריד־אָפּמאך.

Palestine bakumt di historiše territorie fun alte Filistie, un źutrit źu ale dray yȧmen, un land-greneź mit yedn šchėnišn štat.

פאלעסטינע באקומט די היסטאָרי־שע טעריטאָריע פֿון אלטע פֿיליס־טיע, און צוטריט צו אלע דריי יַמען, און לאנד-גרענעץ מיט יעדן שכֵנישן שטאט.

יאָרדאניע באקומט האוון ביים
מיטלענדישן ים, און לאנד-
גרענעץ מיט לבנון און מצרים.

Yordanie bakumt hawn baym Mitlendišn Yåm, un land-greneź mit Lėbanōn un Miźråïm.

אזוי באקומט יעדע פֿון די נאציעס
עפּעס זייער ווערטפֿול, וואָס זיי
האָבן איצט נישט.

Azoy bakumt yede fun di naźies epes zeẏer wertful, wos zey hobn iźt ništ.

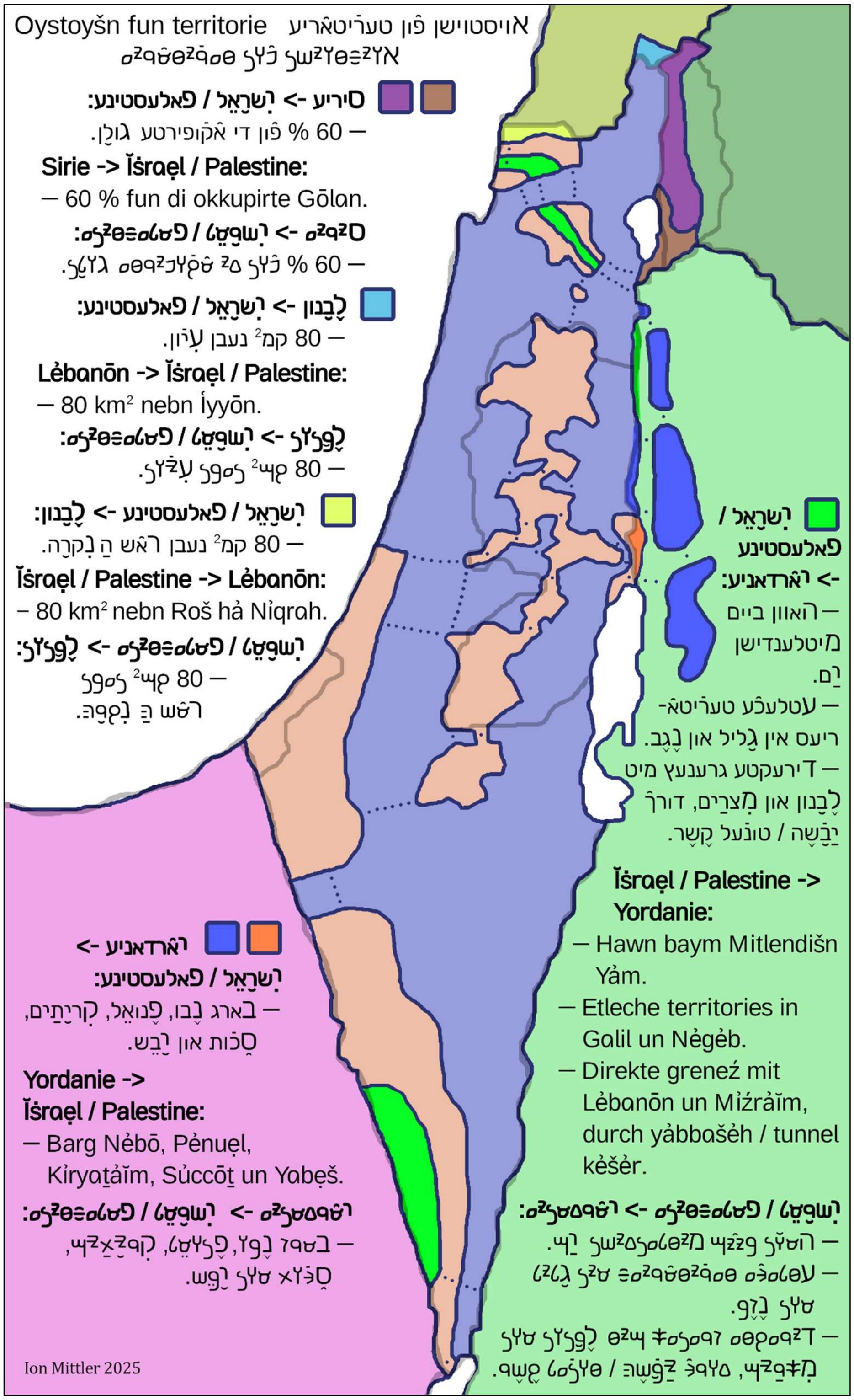

אַבֿרָהָם האָט פֿריד געמאַכֿט מיט די
פֿיליסטינער אין 2050 פֿצר. זיין זון
יִצחָק האָט פֿריד געמאַכֿט מיט זיי אין
2000 פֿצר. דער קעניג דָוִד האָט
פֿריד געמאַכֿט אין 1000 פֿצר, און
שלמה אין 960 פֿצר. אין דערינע-
רונג פֿון די פֿריד־אָפּמאכֿן 3000 –
4000 יאָר צוריק, דאָס דאָקומענט
ניצט די זעלבע שריפֿט וואָס עיבֿרים
און פֿיליסטינער האָבן גענוצט אין דעם
צייטאלטער.

Abraham hot frid gemacht mit di filistiner in 2050 FŹR. Zeyn zun Yïźḥak hot frid gemacht mit zey in 2000 FŹR. Der kenig Dawïd hot frid gemacht in 1000 FŹR, un Šlȯmėh in 960 FŹR. In derinerung fun di frid-opmachn 3000 – 4000 yor źurik, dos dokument niźt di zelbe šrift wos ïvrim un filistiner hobn genuźt in dem źaytalter.

דאָס דאָקומענט אלס פּדף-טעקע,
אין 8 שפּראַכֿן:
ionmittler.com/peace

Dos dokument als PDF-teke, in 8 šprachn:
ionmittler.com/peace

ionmittler.com/peace

Frid bėṯōch naźies iz azoy wichtik wi frid źwišn naźies. Demokratie mit heršaft fun der merhayt hot zich ništ aroysgewizn źu zayn zeẏer derfolgraych in dem aspekt. Ich rekomendir multi-dimensionele demokratie (oytonomiše territorie far yeder badaytndiker politišer gruppe) als di farwaltung-sistem far Ĭśroạl un Palestine. Di merst bataytike politiše źeteylung bėṯōch yidn un palestiner iz liberaler vs. konserwatiwer lebnstil. Andere politiše źeteylung iz sożial-demokratie vs. laissez-faire kapitalizm. Araynfir źu der teorie fun multi-dimensioneler demokratie iz do faran: ionmittler.com/politics

פֿריד בְּתוֹך נאַציעס איז אַזוי וויכטיק ווי פֿריד צווישן נאַציעס. דעמאָקראַטיע מיט הערשאַפֿט פֿון דער מערהייט האָט זיך נישט אַרויסגעוויזן צו זיין זייער דערפֿאָלגרייך אין דעם אַספּעקט. איך רעקאָמענדיר מולטי-דימענסיאָנעלע דעמאָקראַטיע (אויטאָנאָמישע טעריטאָריע פֿאַר יעדער באַדייטנדיקער פּאָליטישער גרופּע) אַלס די פֿאַרוואַלטונג-סיסטעם פֿאַר יִשְׂרָאֵל און פּאַלעסטינע. די מערסט באַטייטיקע פּאָליטישע צעטיילונג בְּתוֹך יידן און פּאַלעסטינער איז ליבעראַלער בֿס. קאָנסערוואַטיווער לעבנסטיל. אַנדערע פּאָליטישע צעטיילונג איז סאָציאַל-דעמאָקראַטיע בֿס. לאַיסעז-פֿאַירע קאַפּיטאַליזם. אַריינפֿיר צו דער טעאָריע פֿון מולטי-דימענסיאָנעלער דעמאָקראַטיע איז דאָ פֿאַראַן: ionmittler.com/politics

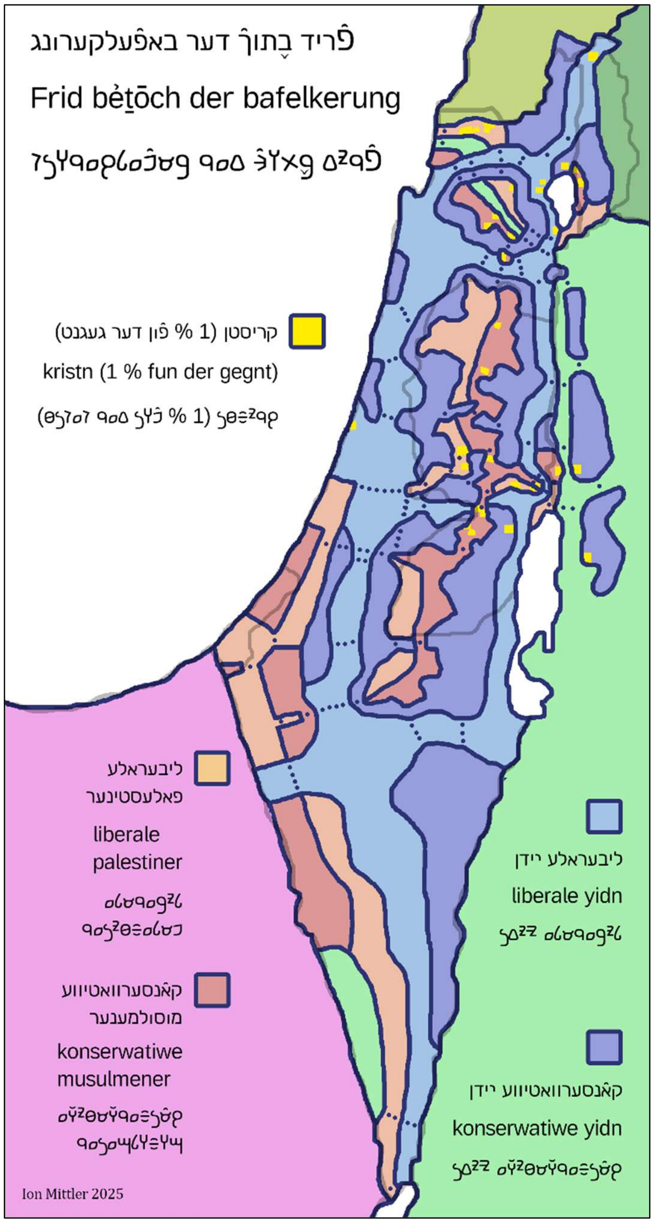

ionmittler.com/politics

דער בריוו איז געשיקט געוואָרן דעם 24טן סיון 5785 / 20טן יוני 2025 צום מיניסטעריום פֿון אויסערן-עִנְיָנים פֿון די 30 לענדער: אַט, בע, בר, כֿנ, דע, עג, עס, עו, פֿר, גב, יע, יל, יר, יט, יאָ, קג, קז, לב, נאָ, פּס, קאָ, רו, סאַ, סי, טי, טר, וס, וז, יע, זאַ.

Der briw iz gešikt geworn dem 24tn siw̄n 5785 / 20tn yuni 2025 źum ministerium fun oysern-ínyɑnim fun di 30 lender: AT, BE, BR, CN, DE, EG, ES, EU, FR, GB, IE, IL, IR, IT, JO, KG, KZ, LB, NO, PS, QA, RU, SA, SY, TJ, TR, US, UZ, YE, ZA.

5785 / 20 ... 2025 ... 30: אַט, בע, בר, כֿנ, דע, עג, עס, עו, פֿר, גב, יע, יל, יר, יט, יאָ, קג, קז, לב, נאָ, פּס, קאָ, רו, סאַ, סי, טי, טר, וס, וז, יע, זאַ.

Aroysgegebn in dem rėšuś-hɑ-rȧbbim, unter liźenź CC0-1.0 (Creative Commons 0 wersie 1.0).

creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0

Dos dokument niźt di MITŤ Sans font. mitt.fi

אַרויסגעגעבן אין דעם רְשות-הַ-רַבִּים, אונטער ליצענץ כֿכֿ0-1.0 (כֿרעאַטיבֿע כֿאָמאָנס 0 ווערסיע 1.0). דאָס דאָקומענט ניצט די מיטט סאַנס שריפֿט.